
ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКІ ЗЕМЛІ У НОВІТНЮ ДОБУ

М.В. Кугутяк, Б.Г. Хруслов

УКРАЇНСЬКЕ НАЦІОНАЛЬНО-ДЕМОКРАТИЧНЕ ОБ'ЄДНАННЯ: ПОЛІТИЧНИЙ КОНФЛІКТ 1931-1933 рр.

Історичний досвід західноукраїнської націонал-демократії становить значний науковий і громадський інтерес. Він зумовлений провідною роллю, яку відіграла націонал-демократія у боротьбі за національне визволення і українську державність протягом ХХ ст. Найважливішою проблемою національно-демократичного руху на всіх етапах його розвитку було питання консолідації національних сил, згуртування їх на визвольній державотворчій платформі. У повній мірі це стосується західноукраїнської націонал-демократії початку 30-х рр. ХХ ст., яка з 1925р. гуртувалася в Українському національно-демократичному об'єднанні (УНДО). УНДО було найвпливовішою політичною силою західноукраїнського суспільства. З ускладненням зовнішньополітичних обставин і внутрішніх умов існування українського народу в кінці 20-х – на початку 30-х рр. перед націонал-демократами постала проблема нової політичної концепції, згуртування на її основі демократичних сил. У цьому контексті автори даної статті роблять спробу розглянути причини, обставини та наслідки політичного конфлікту всередині УНДО в 1931-1933 рр.

* * *

На початку 30-х р. політична лінія західноукраїнської націонал-демократії зазнала докорінних змін. Вирішальний вплив на зміну її політичних орієнтацій мали міжнародні, а також внутрішньополітичні події. Контроверсійні тенденції розвитку міжнародних відносин, з одного боку, утверджували в західно-українському суспільстві переконання у стабілізації зовнішньополітичних стосунків, на що вказував пакт Бріана-Келлога, відновлення англійсько-радянських дипломатичних взаємин, підписання договорів про ненапад між СРСР і Польщею та Францією (1932р.), конференція з роззброєння (2.02.1932р.); з другого боку, загострення економічної кризи, зростаюча гонка озброєнь, активізація на міжнародній арені Німеччини та Італії, агресія Японії проти Манчжурії свідчили про ілюзорність стабільності, наростання загрози війни. Суперечні тенденції міжнародних відносин спричинили появу різних, часто контроверсійних, концепцій розвитку української політики.

Ще більший вплив на зміну політичних орієнтацій націонал-демократів мали події на радянській Україні, пов'язані з централізацією державного управління СРСР та ліквідацією автономних прав УСРР, примусовим насадженням колективізації сільського господарства, посиленням русифікації та згортанням українзації, масовими репресіями української інтелігенції, селян, духовенства. Антиукраїнський похід воєнно-комуністичного тоталітарного

режиму на Наддніпрянщині викликав нове перегрупування сил у західноукраїнському суспільстві, спричинив ліквідацію всіх ліворадикальних прокомуністичних політичних угруповань, посилив правоконсервативні настрої, активізував на антирадянській основі процес консолідації національно-демократичних сил.

Однак безпосереднім поштовхом до перегляду політичних засад націонал-демократів було загострення політичного курсу польського уряду стосовно українського населення, що виявилось у масовій пацифікації 1930р., посиленні колонізації та регіоналізації краю, обмеження діяльності українських культурно-освітніх та господарських установ.

Сума всіх цих факторів викликала у західноукраїнському суспільстві суперечливу реакцію. Старша за віком частина українців, вихована в умовах австрійського конституціоналізму, зважаючи на певну стабілізацію міжнародних відносин і зміцнення зовнішньополітичних позицій Польщі, відсутність конкретних результатів гостроопозиційної до польського уряду політики УНДО і його парламентського представництва в 1928-1930 рр., все більше схилялась до думки про необхідність пошуку шляхів польсько-українського порозуміння. Утвердженню таких настроїв сприяли події на радянській Україні. На цьому ґрунті на початку 30-х рр. активізувались клерикальні правоконсервативні угруповання. 24 вересня 1930 р. у Львові була утворена Українська католицька народна партія (УКНП) на чолі з редактором "Нової Зорі" О.Назаруком, професором історії С.Томашівським і єпископом Станіславської єпархії Г.Хомишиним. Важливою складовою політичної концепції УКНП була проблема польсько-українського порозуміння, а також вимога національно-територіальної автономії західноукраїнських земель у складі Польщі [1, 1-2]. З ініціативи митрополита А.Шептицького 1 січня 1931 р. у Львові було утворено Український католицький союз (УКС), який відображав настрої лояльної до Польщі частини українського суспільства. Деякі члени УКС були одночасно членами УНДО. Відображенням лоялістських настроїв на Волині було утворення 29 червня 1931р. у Луцьку (з ініціативи волинських українців, послів і сенаторів) Волинського українського об'єднання (ВУО) на чолі з П.Певним. ВУО виступало з крайньо угодних позицій, сповідувало ідеологічні засади проурядового Безпартійного блоку співпраці з урядом (ББСУ) [14, 28].

На відміну від поміркованих поглядів старшого покоління, західно-українська молодь, а в першу чергу студентство, згуртована в ОУН, вихована на традиціях українського державотворення 1917-1920 рр., підходила до перспектив національно-політичного руху з інших позицій. В ОУН та наближених до неї колах вважали, що міжнародна стабілізація є тимчасова, а господарська криза, гонка озброєнь, ревізійні плани Німеччини неминуче призведуть до

воєнного конфлікту, в результаті якого буде переглянуто умови Версальського миру, ліквідовано існуючу несправедливу систему європейських кордонів, у тому числі і польських. Всім цим мали скористатись українці для відновлення української держави. У зв'язку з цим тактика і стратегія ОУН полягала в актуалізації української проблеми на міжнародній арені при одночасному загостренні опозиційного курсу українців до польської держави, невизнанні її правових засад на західноукраїнських землях. Такій позиції ОУН підпорядковувалась тактика перманентної революції, втягування мас до безперервних революційних виступів [15, 29].

Окреслені в загальних рисах контроверсійні політичні концепції спричинили розкол західноукраїнського національно-політичного табору по лінії – за порозуміння з Польщею чи проти нього. Проблема характеру відносин з Польщею на початку 30-х рр. стала в центрі всього суспільно-політичного життя краю. Протиборство противників і прихильників нормалізації стосунків з Польщею призвело до поділу західноукраїнського суспільства на два основні політичні табори. Лінія боротьби між ними проходила через політичні партії, громадські організації та вікові прошарки суспільства.

Особливо бурхливий характер ця боротьба мала всередині УНДО. Під враженням пацифікації активізувались, у першу чергу, прихильники так званої “реальної політики”, тобто порозуміння з Польщею. Назовні це виявилось у дискусіях щодо опозиційного курсу УНДО та її парламентського представництва, висуненні вимоги автономії західноукраїнських земель в складі Польщі. Важливе значення для зміцнення таких настроїв у партії мала та обставина, що до нового парламентського представництва (в українській і польській літературі його називали Український клуб, або ж Українська парламентська репрезентація (УПР)) прийшли люди, які в своїй більшості схилились до перегляду досі опозиційної тактики УПР, як неконструктивної і неадекватної новій політичній ситуації. Характерно і те, що прихильників опозиційної політики УНДО (Д.Палієва та інших) восени 1930 р. не було висунуто кандидатами на послів. Становище в партії ускладнювалось також арештом і ув'язненням всієї Президії ЦК на чолі з Д.Левицьким.

Відображенням лоялістських настроїв у керівництві УНДО і УПР була серія редакційних статей в газеті “Діло”, що вийшли друком з 20 листопада по 3 грудня 1930 р. Їх автор – член ЦК І.Кедрин-Рудницький – тимчасово виконував обов'язки головного редактора замість ув'язненого В.Мудрого. У статтях автор піддавав критиці дотеперішню опозиційну тактику УПР, закликав нове парламентське представництво відмовитись від “суто демонстраційних т.зв. засадничих декларацій”, як таких, що “не приносили ніякої користі та не залишали жодного вражіння: тому вони були недоцільні” [6]. У своїй статті

“Засадничі речі” автор окреслив нову політичну платформу УНДО і УПР. Її суть полягала в тому, що УПР і УНДО мали “своїми виступами допомагати актуалізації визвольних змагань наших братів за Збручем”, а також домогтися перетворення Західної України у політичний, військовий, господарський і культурний плацдарм відбудови “української державности над Дніпром”. На думку автора, проблема кордонів Польщі і незалежної України буде вирішена “поміж будучим українським урядом, який засідатиме у Києві та Польщею”. Безпосереднє завдання УПР вбачалось у тому, щоби “влегшити та покращити положення своїх виборців” [7]. Зрозуміло, що реалізація такої політичної програми вимагала докорінної зміни польсько-українських відносин. Пропонована в “Ділі” нова політична лінія для УПР і УНДО суперечила засадам Політичної Платформи 1925 р., а також ухвалам Народного з'їзду 1928 р. Практично вона зливалась з платформою уенерівського табору (петлюрівців).

Статті в “Ділі” викликали суперечливу реакцію в західноукраїнському суспільстві. Газета “Неділя” з цього приводу писала, що “загал українського громадянства ахнув і заломив руки від здивування несподіваним поставленням справи з боку передовика “Діла” [8]. Різно негативну позицію щодо редакційних статей зайняла газета “Новий Час”, редагована членом ЦК УНДО Д.Паліївим. Для заспокоєння громадськості Президія ЦК УНДО 3 грудня 1930 р. у своєму комунікаті невизначено заявляла про те, що УПР “не заведе висловленого їй довір'я українських народних мас”. Звільнений з в'язниці головний редактор “Діла” В.Мудрий 16 грудня 1930 р. офіційно відмежувався від редакційних статей [9].

Нові підходи спостерігалися і в діяльності новообраної УПР. Зокрема, вона не робила будь-яких правно-державних заяв, як це мало місце у березні 1928 р. Принципово нові ідеї прозвучали і у виступах деяких послів. 9 січня 1931 р. посол О.Луцький на пленарному засіданні сейму виступив з критикою лій польського уряду в період пацифікації, засудив репресії польської поліції і війська над українським населенням. У кінці свого виступу О.Луцький зробив заяву про те, що УПР “не піднімає жодних неактуальних справ великої політики”, вказав на необхідність виконання Польщею міжнародних зобов'язань і що “гарантована нам тими умовами територіальна автономія є конечним постулатом практичної політики, від якої не відступимо” [20, 92]. Таким чином, вперше одним з чільних діячів УНДО на парламентському рівні була зроблена заява про те, що метою діяльності УПР є національно-територіальна автономія західноукраїнських земель у складі Польщі.

Стихійна зміна політичних орієнтацій окремих діячів УНДО викликала турбованість в партії. Неодноразові дискусії на засіданнях ЦК стосовно нової політичної платформи УПР та її парламентської тактики виявили суттєві розбіжності в поглядах. Не було досягнуто порозуміння стосовно парламентської

тактики УПР і на дводенному засіданні ЦК 31 січня і 1 лютого 1931 р. Дискусія залишилась відкритою, вирішення проблеми парламентської тактики було перенесено [21, 78]. Однак засідання ЦК 14 лютого 1931 р. також не внесло ясності. Стало очевидним, що в керівництві партії визрівають два табори з протилежними поглядами стосовно політичної тактики і стратегії УНДО. Побоюючись можливих організаційних ускладнень, Генеральний секретаріат УНДО запевнив місцеві партійні організації в єдності ЦК, правильності парламентської тактики УПР в нових умовах, а також закликав всіх членів партії суворо дотримуватись партійної дисципліни [22, 141].

Водночас УПР не полишала спроб висунути в сеймі справу пацифікації. 20 січня 1931 р. українські послы на засіданні адміністративної комісії сейму офіційно поставили питання про створення парламентської комісії із розслідування всіх обставин пацифікації. Однак на пленарному засіданні сейму 5 лютого, незважаючи на виступи М.Галушинського і В.Загайкевича про нові обставини пацифікаційних репресій та їх трагічні наслідки, більшість польських послів відмовила у створенні парламентської комісії [23, 97]. Передбачаючи такий розвиток подій, 17 українських послів, ще на початку січня 1931 р. звернулись до Ради Ліги націй з проханням розглянути справу пацифікації на сесії Ліги націй, а також зобов'язати Польщу виконати взяті нею в 1923 р. зобов'язання щодо надання західноукраїнським землям національно-територіальної автономії.

Невдачі УПР щодо пацифікації на парламентському терені спонукали її звернутись безпосередньо до представників урядової парламентської фракції ББСУ – польських послів Т.Голувка і Е.Енджеєвича – з проханням вплинути на уряд: припинити репресії, закриття гімназій, культурно-освітніх і спортивних товариств, відшкодувати матеріальні втрати. Польська сторона висловила за обговорення всього комплексу проблем стосовно становища українського народу в Польщі. УПР звернулась до ЦК за відповідними повноваженнями. 24 лютого 1931 р. на засіданні ЦК було вирішено уповноважити делегацію УПР для переговорів з поляками. Прийняття такого рішення свідчило про те, що в УНДО взяла гору група прихильників “реальної політики”.

Офіційні переговори представників УПР О.Луцького, В.Загайкевича і М.Галушинського з лідерами урядового парламентського блоку ББСУ Т.Голувком і Е.Енджеєвичем відбулися 25 лютого 1931 р. Однак умовою для подальших переговорів польська сторона висунула вимогу скласти українським послам в сеймі заяву лояльності до Польщі, а також відкликати з Ліги націй скаргу стосовно пацифікації. Не вважаючи за можливе вести далі переговори на таких умовах, ЦК на своєму засіданні 7 березня прийняв рішення про їх припинення [10].

На прийняття ухвали про припинення переговорів значний вплив мали події, пов'язані з розглядом української проблеми в Лізі націй. Для вивчення численних

скарг українських організацій стосовно пацифікації Ліга націй 19 січня 1931 р. утворила так званий Комітет трьох у складі Англії, Італії, Норвегії на чолі з головою Ради Ліги націй, міністром закордонних справ Англії А.Гендерсоном. Комітет мав своїм завданням вивчити проблему і запропонувати сесії Ліги націй відповідні резолюції. Засідання Комітету трьох в січні в Женеві, а в квітні в Лондоні переконали членів Комітету в необхідності подальшого вивчення становища українського населення в Польщі, у зв'язку з чим розгляд української проблеми було перенесено на травень [16, 23].

Навколо роботи Комітету трьох одразу ж розгорілась боротьба українських і міжнародних політичних чинників. Противники польсько-українського порозуміння з боку ОУН розгорнули активну діяльність, виступаючи за перенесення ваги польсько-українських суперечностей на міжнародну арену. У цьому їх підтримувала значна частина керівництва УНДО, яка вбачала в розгляді справи пацифікації в Лізі націй засіб впливу на Польщу щодо виконання нею міжнародного зобов'язання надати західноукраїнським землям територіальну автономію. Моральну і політичну підтримку українським домаганням надавали політичні кола Англії, зацікавлені в обмеженні ролі Франції та її союзників у Європі [24, 271]. У цих умовах у керівництві УНДО дедалі більше утверджувалась думка, що продовження польсько-українських переговорів може зашкодити розгляду української проблеми в Лізі націй. Тим паче, що польська дипломатія і преса робили особливий акцент на те, що польсько-українські суперечності скоро будуть вирішені шляхом внутрішнього порозуміння. Для спростування подібних тверджень польської сторони ЦК УНДО і УПР напередодні травневої сесії Ліги націй видали два офіційні комунікати, у яких підкреслювалось, що “в українській прилюдній opinio скріпилося переконання, що нема виглядів для розв'язки українського питання на внутрішньому польському ґрунті” [2]. ЦК УНДО на своєму засіданні 16 травня 1931 р. підтвердив позицію керівництва партії щодо припинення будь-яких польсько-українських контактів, а для участі в роботі сесії Ліги націй направив делегацію у складі послів Я.Олесницького і М.Рудницької [17, 34].

Однак засідання Комітету трьох 21-22 травня 1931 р. не принесло очікуваних результатів. Вислухавши міністра закордонних справ Польщі Залеського, який запевнив, що польсько-українські непорозуміння вже успішно вирішуються шляхом переговорів, Комітет висловився за перенесення розгляду справи на своє вересневе засідання [18, 23].

Травнева ухвала Комітету трьох хоч і суттєво похитнула надії націонал-демократів, однак ставка на Лігу націй в політиці УНДО продовжувала домінувати. Виконуючий обов'язки голови УПР О.Луцький заявив, що УНДО сподівається для українського народу корисного вирішення справи на вересневому засіданні Комітету трьох [25, 350].

Тим часом відбулись події, які значно загострили етнополітичне становище в краї, порушили тимчасову рівновагу в суспільстві і в УНДО. Насамперед, це було пов'язано з вбивством 29 серпня 1931 р. у Трускавці Т.Голувка бойовиками ОУН – В.Біласом і Д.Данилишиним – з метою запобігти можливій польсько-українській угоді, не допустити розв'язки української проблеми, як внутрішньої справи Польщі.

Вбивство Т.Голувка справило велике враження на польське й українське суспільство, засвідчило глибину польсько-українських суперечностей. У середовищі УНДО терористичний акт ОУН викликав різко негативну реакцію з огляду на очікувані результати вересневої сесії Ліги націй, а також можливої загрози відплатної акції польських властей над українським населенням. 31 серпня 1931 р. Президія ЦК і УПР виступили із заявою, у якій офіційно засудили теракт “без огляду на те, хто був його виконавцем” [3]. Крім того, УНДО застерегло польські власті від застосування принципу колективної відповідальності.

Для прихильників польсько-українського порозуміння в УНДО теракти ОУН були аргументом для припинення опозиційної щодо Польщі політики. На їхню думку, продовження конфронтації з польською державою втягує УНДО у фарватер політики ОУН, наражає українське населення на масові репресії, а також нищення його господарських і культурно-освітніх здобутків.

На цьому ґрунті поглибилися протиріччя всередині західноукраїнського суспільства. З середини 1931 р. це виливалось у спорадичні конфлікти між старшим і молодшим поколіннями. 4 червня 1931 р. на загальних зборах товариства “Просвіта” від імені студентів виступив В.Янів, який звинуватив керівництво “Просвіти”, зокрема посла М.Галушинського, в угодовстві і закликав делегатів не обирати до управи товариства людей, що брали участь у польсько-українських переговорах і є знаними як угодовці. Ще в гострішій формі розгорнулись суперечності між “старшими” і “молодими” на зборах Українського товариства прихильників освіти. Студенти звинуватили керівництво товариства в особі В.Децикевича у протекціонізмі при прийнятті студентів до Академічного дому на користь членів лояльного до Польщі УКС. Президія опанованих студентами зборів була змушена покинути зібрання [19, 41-43].

Конфлікти у просвітніх товариствах викликали стурбованість у суспільстві. Українська преса відгукнулася на них численними статтями. Газета “Мета” – орган УКС – писала, що старше покоління “заступає погляд, що студенти повинні науковою і суспільною працею підготуватися до майбутньої політичної роботи. Однак в часі навчання студенти не повинні брати участь в активному політичному житті. Студенти вважають такі домагання недозволеним посяганням на їхні громадські права та боронять принципу повної свободи своєї участі в практично-політичному житті... На зборах були голоси, що добавували у тій ріжниці думок ріжницю поміж батьками і дітьми, поміж старшими і

молодшими" [11]. Газета УНДО "Новий Час" звинуватила в усьому старше покоління, яке, на її думку, вчасно не подбало "про те, щоби молоду енергію спрямувати в русло творчої праці" [12]. З осудом дій молоді виступила гак звана Рада Старих, що була утворена 17 травня 1931 р. у Львові з числа колишніх націонал-демократів, яким виповнилось по 70 років. Рада заявила, що "не може погодитись з тим, щоби недосвідчена молодь поривалась до таких актів, які ведуть до винищення наймолодшого покоління, а не приносять користі. Се затрівожує нас небезпекою для будучности української нації" [4].

Загострення суперечностей у суспільстві спричинило посилення протиріч в УНДО між прихильниками і противниками польсько-українського порозуміння. Основним предметом дискусії була проблема територіальної автономії західноукраїнських земель у складі Польщі. Прихильники нормалізації розглядали її як основу до порозуміння, противники ж бачили в ній лише засіб тиску на Польщу, можливість актуалізації української проблеми на міжнародній арені, заперечуючи в принципі можливість внутріпольського вирішення української проблеми.

До нового витка напруженості в УНДО дійшло безпосередньо у зв'язку з розглядом у сеймі законопроектів про територіальну автономію західноукраїнських земель у складі Польщі, внесеному 13 жовтня 1931 р. Польською партією соціалістичною (ППС). У законопроекті ППС пропонувала утворити автономну провінцію у складі Станіславського, Тернопільського, 14 східних повітів Львівського, Волинського воеводств, а також Камінь-Каширського і Сарненського повітів Поліського воеводства. Поза межами автономії залишалась Лемківщина, Холмщина, Підляшшя та інші українські землі. В автономії планувалось обрання сейму, призначення краєвого міністра. Урядовими мовами мали стати польська і українська. До компетенції краєвого сейму належали питання мови, конфесій, школи, освіти, культури, адміністрації, промислу, торгівлі, сільського господарства, земельної реформи, охорони праці, шляхів сполучень. Для українського і польського шкільництва створювались окремі шкільні ради [13].

Позицію УПР стосовно законопроектів виклав посол С. Баран, який заявив, що проект ППС має обмежений і маніфестаційний характер, а головне, що існуючий санітарний режим ніколи не піде на його реалізацію. Попри все, УПР вимагала від Польщі виконання міжнародних зобов'язань. Однак, як і можна було сподіватись, сеймова більшість відкинула автономістський проект ППС [26, 545-546].

Автономістські дебати УПР в сеймі спричинили відкритий конфлікт в керівництві УНДО. Радикально настроєна група в ЦК партії на чолі з Д. Паліївим, звільненим в листопаді 1931 р. з в'язниці, вважала недопустимими будь-які польсько-українські переговори, тим паче щодо питання автономії, оскільки українська проблема, на її думку, мала виключно міжнародний характер. З огляду

на воєнний конфлікт, у який неминуче мала бути втягнута Польща зі сходу чи заходу, українці не мали права вступати у будь-які варіанти внутрішньопольського вирішення української проблеми. Тактика УНДО як найвпливовішої національної партії, на думку Д.Паліїва, мала полягати в опозиційному ставленні до Польщі в усіх ділянках суспільного життя. Д.Паліїв закликав провід партії дотримуватись Політичної Платформи 1925 р., якою не допускалось правове визнання панування Польщі на західноукраїнських землях у будь-якій формі. Детальніше свої погляди Д.Паліїв виклав у статті “Шкідливі маньяки”, опублікованій у щоденній газеті “Новий Час”. У своїй статті автор писав про пацифістів державних і недержавних народів. Останні, на його думку, є надзвичайно шкідливі для нації. З ними необхідно вести безкомпромісну боротьбу [5].

Більшість політичного проводу УНДО, на чолі якого з жовтня 1931 р. знову став звільнений з в'язниці Д.Левицький, була розчарована результатами дотеперішньої опозиційної до Польщі політики партії. Зміцнення внутрішньополітичних і міжнародних позицій Польщі, політика винищення українства більшовицьким режимом на Наддніпрянщині спонукали помірковані кола в УНДО до зміни політичних орієнтацій, пошуку розв'язання польсько-українських суперечностей. “Війна на два фронти”, тобто проти польського і радянського режимів, до якої закликали паліївці, не входила в плани лояльно настроєної більшості націонал-демократів. Вибираючи з двох бід, більшість проводу УНДО вважала за можливе йти на компроміс з поляками, а основне вістря боротьби спрямувати проти більшовицького режиму [15, 29]. (Продовження в наступному випуску).

1. Католицька Народна Партія. Програмова заява. – Львів. – 1932. – С.1-2.
2. Проти неправдивих вісток. Комунікат УПР// Діло. – 1931. – 9 травня.
3. УНДО і УПР у справі вбивства посла Гадеуша Голувка. Комунікат// Діло. – 1931. – 2 вересня.
4. Слово наших сеніорів до українського громадянства. Лист від Ради Старих// Діло. – 1931. – 13 серпня.
5. Паліїв Д. Шкідливі маньяки// Новий Час. – 1931. – 4 грудня.
6. Доцільні й зайві виступи// Діло. – 1930. – 27 листопада.
7. Засадничі речі// Діло. – 1930. – 28 листопада.
8. Засадничі речі// Неділя. – 1931. – 7 квітня.
9. Про один цикл статей у “Ділі”// Діло. – 1930. – 16 грудня.
10. Як воно справді було?// Діло. – 1931. – 17 березня.
11. Прикрі явища// Мета. – 1931. – 14 червня.
12. Анархія// Новий час. – 1931. – 10 червня.
13. Внесок польських соціалістів про автономію// Діло. – 1931. – 17 жовтня.

14. Sprawosdanie z zycia mniejszości narodowych za II kwartal 1931r. – Warszawa. – 1931. – S.28.
15. Ibid... za IV kwartal 1932r. – Warszawa. – 1931. – S.29.
16. Ibid... za I kwartal 1931r. – Warszawa. – 1931. – S.23.
17. Ibid... za II kwartal 1931r. – Warszawa. – 1931. – S.34.
18. Ibid. – S.23.
19. Ibid. – S.41-43.
20. Sprawy narodowosciowe. – Warszawa. – 1931. – N1. – S.92.
21. Wszystkie stronnictwa. Tygodnik. Komunicat specjalny. – N6/187. – Warszawa. – 1931. – S.78.
22. Ibid. – N11/192. – S.141.
23. Sprawy narodowosciowe. – Warszawa. – 1931. – N1. – S.97.
24. Ibid. – N2-3. – S.271.
25. Wszystkie stronnictwa. Tygodnik. Komunicat specjalny. – N27/208. – Warszawa. – 1931. – S.350.
26. Ibid. – N48/229. – Warszawa. – 1931. – S.545- 546.

M. V. Kuhutyak, B.H. Hruslov.

THE UKRAINIAN NATIONAL DEMOCRATIC ASSOCIATION:
POLITICAL CONFLICT OF 1931-1932.

The article deals with the activity of the most influential Western-Ukrainian political party – National Democratic Association (UNDA). The authors give insight into the causes, circumstances, and essence of the political evolution undergone by the UNDA in the early 1930's and the ensuing conflict within the party. The conflict was caused by different views on ways of handling a Polish-Ukrainian antagonism. This circumstance led to the split of the UNDA and changes in its political platform.